

चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयाच्या बी.पी. एडच्या विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अभ्यासादरम्यान येणाऱ्या चिंता आणि अडचणी यांचा अभ्यास

श्वेता गवळी

चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय गुलटेकडी, पुणे

डॉ. शरद आहेर

सहायक प्राध्यापक, चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय गुलटेकडी, पुणे

सारांश

चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयातील बीपीएडच्या विद्यार्थी शिक्षकांना अभ्यासा दरम्यान आलेला चिंता आणि अडचणी याबद्दल संशोधन करण्यात आले. संशोधनासाठी न्यादर्श निवडीसाठी असंभाव्य पद्धतीमधील उद्देश हेतू पुरस्कृत संशोधन पद्धतीचा उपयोग केला. या संशोधनासाठी सर्वेक्षणात्मक संशोधन पद्धतीचा उपयोग करून स्वयंनिर्मित प्रश्नावली साधन म्हणून करण्यात आला. प्रश्नावली तयार करण्यासाठी यामध्ये तात्त्विक भाग, प्रात्यक्षिक भाग, आर्थिक अडचणी, कौटुंबिक अडचणी, मूल्यमापन पद्धती, महाविद्यालयातील सुविधा बाबत, इतर अडचणी यांचा समावेश आहे. प्रश्नावली वरून महाविद्यालयातील बीपीएडच्या विद्यार्थी शिक्षकांच्या ७२ विद्यार्थ्यांकडून प्रतिसाद मिळाला. मिळालेल्या प्रतिसादावरून माहिती संकलित करून प्रतिसादांचे विश्लेषण टक्केवारी आणि वारंवारतेचा उपयोग केला असून त्यावर अर्थनिर्वाचन करून निष्कर्ष काढण्यात आले. संशोधकांनी मिळालेल्या माहितीच्या सखोल सांख्यिकी विश्लेषण केले आहे.

महत्वाच्या सज्ञा : बी.पी.एड., चिंता, अडचणी

प्रस्तावना

चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय हे महाराष्ट्र राज्यामध्ये पुणे येथील गुलटेकडी येथे स्थित एक भारतीय स्वायत्तता संशोधन महाविद्यालय आहे. या महाविद्यालयाची स्थापना १ जुलै १९७७ रोजी

शिवराम पंत दामले यांनी केली. ज्यांनी १९३८ मध्ये स्थापनेसाठी काम सुरु केले होते व चंद्रशेखर आगाशे यांच्या नावावरून महाविद्यालयाला नाव देण्यात आली. हे महाविद्यालय सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाशी संलग्न आहे. आजचे चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय हे महाराष्ट्रीय मंडळाच्या अंतर्गत येते. या संस्थेअंतर्गत अनेक शाळा, महाविद्यालय तसेच अनेक प्रशिक्षण कार्यक्रम चालतात. त्यातलाच एक म्हणजे चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय हे क्रीडा व शारीरिक शिक्षणात माहीर आहे. या महाविद्यालयात दोन पदवी अभ्यासक्रम चालतात त्यातला एक म्हणजे बी.पी.एड. (बॅचलर ऑफ फिजिकल एज्युकेशन) आणि दुसरा म्हणजे एम.पी.एड. (मास्टर डिग्री ऑफ फिजिकल एज्युकेशन).

बी.पी.एड (बॅचलर ऑफ फिजिकल एज्युकेशन) अभ्यासक्रम सुरु होऊन ४४ वर्ष होत आली व एम.पी.एड (मास्टर डिग्री ऑफ फिजिकल एज्युकेशन) अभ्यासक्रम चालू होऊन ३५ वर्षे पूर्ण झाली. सुरुवातीला बी.पी.एड अभ्यासक्रमापासून झाली.

प्रत्येक व्यक्ती आपल्या आयुष्यातील विद्यार्थी जीवनात सर्वात अविस्मरणीय जगतात. हा एक टप्पा आहे ज्यामध्ये एखाद्या व्यक्तीच्या जीवनाचा संपूर्ण पाया घातला जातो. व्यक्तीच्या जीवनातील विद्यार्थ्यांचा टप्पा असा असतो की तो केवळ पुस्तकातूनच शिकत नाही तर एक टप्पा आहे की ज्यामध्ये भावनिक, तात्त्विक, शारीरिक आणि सामाजिक दृष्ट्या देखील शिकत असतो. शाळेत विद्यार्थी पालकावर अवलंबून असतात पण विद्यार्थी महाविद्यालयात अभ्यास, प्रवास, निर्णय घेण्याबाबत स्वातंत्र्य झालेले असतात.

विद्यार्थ्यांना त्यांच्या संपूर्ण महाविद्यालयीन कारकीर्द मध्ये विविध आव्हानांचा सामना करावा लागतो. विद्यार्थ्यांना ज्या समस्या आहे त्यांचा समतोल, नवीन जीवनशैली, आर्थिक समस्यांपर्यंत असू शकतात. मग विद्यार्थी असताना काम करणे, त्यांच्या सामाजिक जीवनाशी सुसंगत राहणे यात समतोल साधणे आवश्यक आहे. तसेच घरापासून दूर राहणे ही एक नवीन जबाबदारी आहे.

महाविद्यालयांमध्ये विद्यार्थ्यांमध्ये तणाव बघायला मिळते. महाविद्यालयांमधील विद्यार्थ्यांना कॉलेजमध्ये आल्यावर वर्ग शोधायला किंवा वर्गात गेल्यावर प्राध्यापकांशी जुळून घ्यायला कठीण जाते व त्यामुळे विद्यार्थी नैराश्यामध्ये जातात. त्यांना ग्रेडमध्येही समस्या येऊ शकतात. नैराश्य आलेल्या विद्यार्थ्यांना कॉलेजच्या कामावर लक्ष केंद्रित करणे कठीण जाते. त्यामुळे कॉलेजमध्ये काय चालू आहे यामध्ये लक्ष लागत नाही. (पवार, २०२२)

उदासीनता, चिंता, वर्तवणुकीशी संबंधित समस्या, चिडचिडेपणा इत्यादी उच्च शैक्षणिक तणाव असलेल्या विद्यार्थ्यांमध्ये नोंदवलेल्या अनेक समस्यांपैकी काही समस्या आहेत. जे विद्यार्थी शारीरिक शिक्षण विषयात पदवी किंवा पदव्युत्तर पदवीचा अभ्यासक्रम घेत आहे त्यांचे जीवन व्यावसायिक अभ्यासक्रम शिकणाऱ्या इतर विद्यार्थ्यांपेक्षा पूर्णपणे वेगळे असते. शारीरिक शिक्षण चा अभ्यासक्रम इतर पदवी पूर्ण किंवा पदव्युत्तर अभ्यासक्रमात सैद्धांतिक आणि व्यवहारिक विषयांचा समावेश नसतो जो इतर व्यवसायिक अभ्यासक्रमाशी

तुलना करताना भरपूर एकाग्रता व नियमित वर्ग सराव करण्याची आवश्यकता असते. (पवार, २०२२)

विविध महाविद्यालयांमध्ये शारीरिक शिक्षण या विषयातील पदवी अभ्यासक्रम शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांना वेळेचे व्यवस्थापन, वर्ग व्यवस्थापन, आर्थिकबाब, शिक्षक व वर्ग मित्राशी असलेले संबंध, परीक्षेची पद्धत, पूर्वीच्या ज्ञानाचा प्रभाव इत्यादी अनेक समस्या येतात किंवा त्यांना तोंड द्यावे लागते. (पवार, २०२२) यासाठी महाविद्यालयीन अधिकाऱ्यांनी विद्यार्थ्यांना त्याची पदवी चालू असताना ज्या समस्यांना सामोरे जावे लागते ते समजून घ्यावे आणि त्यांना योग्य वेळी योग्य उपाय उपलब्ध करून द्यावा जेणेकरून ते सैद्धांतिक आणि व्यवहारीक विषयांची योग्य माहिती घेऊन पदवी प्राप्त करू शकतील आणि त्यांना सक्षम करू शकतील. (पवार, २०२२)

चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयातील पदवी घेत असताना विद्यार्थ्यांना अभ्यासादरम्यान येणाऱ्या चिंता व अडचणींचा जाणून घेण्याचा या संशोधनाच्या माधमातून संशोधकाने केले आहे जेणेकरून त्या अडचणी व चिंता महाविद्यालयाला सादर करून महाविद्यालय त्याच्यावर काहीतर कार्यवाही करेल.

संशोधन पद्धती

सदर संशोधन पद्धतीमध्ये वर्णनात्मक पद्धतीमधील सर्वेक्षणात्मक पद्धतीचा अवलंब केला आहे. यामध्ये चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयातील बी.पी.एड चे द्वितीय वर्षातील पुरुष व महिला विद्यार्थी शिक्षकांची निवड न्यादर्श म्हणून करण्यात आली. न्यादर्श निवडण्यासाठी असंभाव्य संशोधन पद्धतीमधील उद्देश हेतू पुरस्कृत संशोधन पद्धतीचा उपयोग करण्यात आला. संशोधनात अभ्यासासाठी स्वयंनिर्मित प्रश्नावली उपयोग साधन म्हणून करण्यात आला. त्यानंतर कच्ची प्रश्नावली तयार करून ३ तज्ञांकडून तपासून घेण्यात आली. सदर प्रश्नावली गुगल फॉर्म द्वारे तयार करण्यात आले. सदर प्रश्नावली विद्यार्थ्यांकडून भरून घेण्यात आली.

संशोधन प्रक्रिया

- यात पूर्वी प्रश्नावली संदर्भात संशोधन झाले त्याची पाहणी करून त्यात प्रश्नावली कशा स्वरूपाची आहे, प्रश्न कोणत्या घटकावर अवलंबून आहेत हे समजण्यासाठी संदर्भ साहित्याचा आढावा घेण्यात आला
- सदर संशोधनाशी संबंधित ब्लू प्रिंट/आशय निश्चिती ठरविण्यात आले आणि ठरवलेल्या घटकांना प्रश्न तयार करण्यात आले.

- प्रश्नावली ३ तज्ञांकडून तपासून घेतली आणि त्यांच्यामध्ये चुकीची दुरुस्ती करून घेऊन पुन्हा प्रश्न तयार केली गेली. घटकांशी संबंधित हवी असलेली माहिती तज्ञांकडून तपासून घेण्यात आली.
- वरील सर्व गोष्टींचा विचार करून चुकीची दुरुस्ती करून अंतिम प्रश्नावली तयार करण्यात आली.
- प्रश्नावली ही बंदिस्त (close- ended) स्वरूपातील होती. त्यासाठी खालील घटकांचा विचार केला-
  १. अभ्यासातील तांत्रिक भाग (Theoretical)
  २. प्रात्यक्षिक भाग
  ३. सराव पाठ
  ४. आर्थिक अडचणी
  ५. मूल्यमापन पद्धती

अर्थानिर्वचन आणि चर्चा

उद्दीष्ट - प्रात्यक्षिक भाग संबंधीत सांख्यिकीय विश्लेषण

कोष्टक क्र. ४.१.१ :

क्र.	प्रश्न	हो (टक्केवारी व वारंवारता)	नाही (टक्केवारी व वारंवारता)	कधी कधी (टक्केवारी व वारंवारता)	एकूण
१.	शिक्षकांनी मैदानावर प्रात्यक्षिक करून दाखवल्यावर ते प्रात्यक्षिक पुन्हा सर्वासमोर करून दाखवायला भीती वाटते का ?	१३.९% (१०)	६२.५% (४५)	२३.६ % (१७)	१००% (७२)
२.	नवीन खेळ शिकत असताना आत्म विश्वासाची कमी जाणवते का ?	१९.४% (१४)	५८.३% (४२)	२२.२ % (१६)	१००% (७२)
३.	नवीन खेळ शिकताना त्या खेळातील कौशल्य आले नाही तर तणाव येतो का ?	३६.१% (२६)	३७.५% (२७)	२६.४% (१९)	१००% (७२)

अर्थनिर्वचन

१. वरील विश्लेषणावरून, १३.९ % (= १०) विद्यार्थ्यांना शिक्षकांनी मैदानावर प्रात्यक्षिक करून दाखवल्यावर ते प्रात्यक्षिक पुन्हा सर्वासमोर करून दाखवायला भीती वाटते, ६२.५ % (= ४५) विद्यार्थ्यांना शिक्षकांनी मैदानावर प्रात्यक्षिक करून दाखवल्यावर ते प्रात्यक्षिक पुन्हा सर्वासमोर करून दाखवायला भीती वाटत नाही तर २३.६ % (= १७) विद्यार्थ्यांना शिक्षकांनी मैदानावर प्रात्यक्षिक करून दाखवल्यावर ते प्रात्यक्षिक पुन्हा सर्वासमोर करून दाखवायला कधी कधी भीती वाटते असा प्रतिसाद देतात.
२. वरील विश्लेषणावरून, १९.४% (= १४) विद्यार्थ्यांना नवीन खेळ शिकत असताना आत्मविश्वासाची कमी जाणवते, ५८.३% (= ४२) विद्यार्थ्यांना नवीन खेळ शिकत असताना आत्मविश्वासाची कमी जाणवत नाही तर २२.२ % (= १६) विद्यार्थ्यांना नवीन खेळ शिकत असताना आत्मविश्वासाची कमी कधी कधी जाणवते असा प्रतिसाद देतात.
३. वरील विश्लेषणावरून, ३६.१% (= २६) विद्यार्थ्यांना नवीन खेळ शिकताना त्या खेळातील कौशल्य आले नाही तर तणाव येतो, ३७.५% (= २७) विद्यार्थ्यांना नवीन खेळ शिकताना त्या खेळातील कौशल्य आले नाही तर तणाव येत नाही, २६.४% (= १९) विद्यार्थ्यांना नवीन खेळ शिकताना त्या खेळातील कौशल्य आले नाही तर कधी कधी तणाव येतो.

चर्चा

चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयातील बी.पी. एडच्या विद्यार्थी शिक्षकांना अभ्यासादरम्यान आलेल्या चिंता आणि अडचणी याबद्दल तयार करण्यात आलेल्या प्रश्नावली वरून माहिती संकलित करून प्रतिसादाचे विश्लेषण करण्यात आले मिळालेल्या माहितीवरून त्याचे अर्थनिर्वचन व निष्कर्ष काढण्यात आले यावरून असे समजते की विद्यार्थी शिक्षकांना वर्गात शिकवलेले समजते पण तात्त्विक भाग समजण्यासाठी विद्यार्थ्यांना अडचण येते यासाठी महाविद्यालयातील शिक्षकांनी मुलांना प्रत्येक विषयाला समजण्यास सोपे होईल असे समजावून सांगितले पाहिजे त्या विषयाचे मराठी मधून पेपर देणाऱ्या विद्यार्थ्यांना त्याबद्दलचे मराठी साहित्य उपलब्ध झाले तर विद्यार्थ्यांना समजण्यास सोपे जाईल. प्रात्यक्षिक भाग करताना विद्यार्थी शिक्षकांना मैदानात नवीन खेळ शिकत असताना आत्मविश्वास चांगला जाणवतो परंतु त्याच खेळाची कौशल्य शिकत असताना त्यांच्यामध्ये आत्मविश्वास कमी जाणवतो. त्यासाठी विद्यार्थी शिक्षकांना ती कौशल्य शाळा किंवा कॉलेजमध्ये जाऊन विद्यार्थ्यांना शिकवता आली पाहिजे अशा पद्धतीने शिकवली गेली पाहिजे.

विद्यार्थ्यांना कॉलेजच्या वेळेबद्दल किंवा ग्राउंड टाइमिंग बद्दल समाधानी आहेत परंतु तरीही कॉलेजच्या वेळेनंतर उजळणी आणि असाइन्मेंट साठी पुरेसा वेळ व्यवस्थापित करू शकत नाहीत. यासाठी वेळापत्रक तयार करणे, व्यत्यय दूर करणे, असाइन्मेंटवर लवकर काम करणे, दिवसाचे वेळापत्रक करणे व विश्रांतीचा सुझणणे वापर करणे यासारख्या प्रभावी वेळेचे व्यवस्थापन कसे करता येईल या अशा काही टिपा आहे ज्या विद्यार्थ्यांना वेळेचे व्यवस्थापन करण्यासाठी नक्कीच मोलाचे ठरेल.

महाविद्यालयातील शिक्षक व विद्यार्थी यांच्यात सुदृढ नाते निर्माण होते आणि ते शिक्षक आणि शिक्षकेतर कर्मचारी विद्यार्थ्यांना पाठिंबाही देतात याबद्दल समाधानी आहेत परंतु दुसरीकडे त्यांना वाटते की महाविद्यालयातील कर्मचाऱ्यांची काही विद्यार्थ्यांबद्दल पक्षपाती वृत्ती असते आणि विद्यार्थ्यांवर टिपण्या देतात असे मनोज पवार यांच्या संशोधनामध्ये ही आढळून आले. पण यातच महाविद्यालयाच्या शिक्षक व कर्मचाऱ्यांकडून विद्यार्थ्यांना सकारात्मक अभिप्राय देऊन विद्यार्थींना प्रोत्साहित करतात व नवीन शिकण्याच्या शैलीचा परिचय करून देण्यासाठी आणि विद्यार्थ्यांना एक संघ म्हणून काम करण्यासाठी त्यांना प्रोत्साहित करतात.

निष्कर्ष

१. विद्यार्थ्यांना शिक्षकांनी मैदानावर प्रात्यक्षिक करून दाखवल्यावर ते प्रात्यक्षिक पुन्हा सर्वासमोर करून दाखवायला भीती वाटत नाही.
२. विद्यार्थ्यांना नवीन खेळ शिकत असताना आत्मविश्वासाची कमी जाणवत नाही.
३. विद्यार्थ्यांना नवीन खेळ शिकताना त्या खेळातील कौशल्य आले नाही तर तणाव येतो.
४. विद्यार्थ्यांना मेस मैदान सत्र आणि वर्गातील तास यामधील (सकाळी ९ ते १०) हा वेळ विद्यार्थ्यांना तयारीसाठी पुरेसा आहे.

शिफारशी

१. विद्यार्थ्यांच्या समस्या सोडवण्यासाठी आणि विद्यार्थ्यांना समुपदेशन देण्यासाठी महाविद्यालयांनी विद्यार्थी आणि कर्मचारी संघटना स्थापन करावी, अशी शिफारसही संशोधकाने केली आहे.
२. महाविद्यालयाने पुरुष आणि महिला विद्यार्थ्यांसाठी शिकण्याच्या संधी आणि वातावरण वाढवण्यावर विशेष लक्ष दिले पाहिजे. बाजारातील समकालीन आव्हाने आणि गरजा पूर्ण करण्यासाठी अभ्यासक्रम तयार केले पाहिजेत.

३. महाविद्यालयात शिक्षणासाठी पोषक आणि अनुकूल वातावरण उपलब्ध करून दिले पाहिजे आणि अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून वर्गातील सुविधा सुधारल्या पाहिजेत. विद्यार्थी आणि शिक्षक/ प्रशासन यांच्यात त्यांना अभ्यासक्रम, ऑफर आणि संधी यासंबंधी सर्व आवश्यक माहिती प्रदान करण्यासाठी परस्पर संवाद स्थापित केला पाहिजे.

संदर्भ

Bhargawa, A. (2009). Teaching practice for student teachers of B.Ed programme. Issue, Predicaments and suggestion , 10, 101-108.

Dwivedi, S. (2012). ResearchGate. Retrieved from Teacher Education: Issues and Challenges in India : https://www.researchgate.net/publication/345163774_Teacher_education_Issues_challenges_in_India

Elvan, I. A. (2017). Examination of Expectation and Anxiety States in the Science Laboratory in Science . Kaushik, D., & Roy, D. (2019). Infrastructural facility faced by trainee teachers in new two years B.ED. programme in West Bengal. Retrieved from Indian Journals.com: <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:ijrss&volume=9&issue=7&article=016>

Kul, M., Yilmaz, S. H., & Yasarturk, F. (2018). An Investigation of Professional Problems of Physical Education and Sports Teachers and Effects of These Problem on Their Performance and Motivation. Higher Educations Studies , 8, 23-34.

Pawar, M. (2022, June). Concerns and Difficulties Faced by MPEd Students of CACPE During Their Course of Study .

Rink, J., Hall, T., & Williams, L. (n.d.). Human Kinetics An Employee-Owned Company. Retrieved from The Role and Responsibilities of the Physical Education Teacher in the School Physical Activity Program: <https://us.humankinetics.com/blogs/excerpt/the-role-andresponsibilities-of-the-physical-education-teacher-in-the-school-physical-activityprogram>

Shokeen, A. (2018). Procrastination, Steress and Acadmic Achivment among the B.Ed. Student. Retrieved from Indian Journals.com: <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:eq&volume=9&issue=1&article=017>

Yasmin, F. (2018). Challenges Faced by Postgraduate Students : A Case Study of a Private University in Pakistan .

पवार, म. (२०२२, जून). चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालयाच्या बी.पी.एड द्वितीय वर्षातील विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अभ्यासादरम्यान येणाऱ्या चिंता आणि अडचणी यांचा अभ्यास.